

El culte a la pedra

De la llarga vida de la humanitat, el període més extens, segons ens diu la Prehistòria, pertany a l'època de la pedra, en la qual l'home, bo i lluitant per elevar-se a un major nivell, va treballar un seguit d'objectes que constitueixen els rudiments de la civilització. La pedra fou el primer element emprat com a material de construcció per tota mena d'estres d'ús comú, i aquest element passà a constituir-ne un altre de principalíssim en la vida de l'home: el féu objecte de culte i veneració sagrada.

Del culte a la pedra n'han sobreviscut un gran nombre de pràctiques supersticioses, les quals han perdurat a través de totes les influències de la civilització, han arribat ben vives fins a nosaltres, i han donat peu a diverses creences i llegendes que vaig a contar.

Els antics enterraven els seus morts en grans monuments de caire tosc i majestuós, les úniques construccions d'aquells temps que ens han arribat. El culte sentit per aquelles grans construccions ha sobreviscut encara fins a nosaltres en certa manera. La fantasia popular les rodeja de tradicions que inspiren una certa admiració i respecte al seu entorn. De molts menhirs es diu que són la clau que tanca un riu molt cabalós i immens, riu que, en alguns llocs, se li dóna generalment el nom de riu Jordà, les aigües del qual inundarien tot el món si hi havia algun atrevit que gosés arrencar aquella pedra. En determinats dies de l'any, si s'escolta amb força atenció, amb l'orella tocant a la misteriosa pedra, se sent ben clar la remor del cabal de l'aigua que sorollosament corre per sota. Sol oir-se aquesta remor al punt de mig dia dels dies sants, o al punt de mitja nit dels dies de Sant Joan i de Nadal, segons els llocs. Hi ha altres menhirs que amaguen un fabulós i quantitatíssim tresor, el qual està guardat per diversos basiliscos i altres éssers fantasiosos, que estan prestos a devorar el gosat que provi de descalçar la pedra, ensorrada dins la terra en nombre incalculable de canes, molt supe-

rior al que sobresurt en fora. En molts menhirs, si s'hi dóna un cop de cap ben fort, se sent cantar els àngels en el seu interior, ja que té comunicació amb el cel; però sols pot oir les celestials cantúries el que dóna el cop de cap, i no ningú més dels que puguin acompanyar-lo. També es conta això mateix de la pedra que hi ha al mig de la porta que, per la seva part alta, dóna entrada al clos murallat del monestir de Pedralbes, i de moltes d'altres pedres posades en llocs assenyalats, encara que no siguin menhirs ni cap monument megalític.

Alguns menhirs han estat portats per éssers fantàstics i eren destinats a construccions, en les quals el poble veu la mà d'un poder sobrenatural, i, per causes diverses, no han pogut arribar al seu terme i els han deixat a mig camí, plantats a terra, on avui se'ls veu. Es conta del menhir de Palausolitar, conegut per *la pedra del diable*, que el diable la portava al coll, des del Montseny fins a Martorell, per acabar de fer el pont, dit del diable, que hi ha en aquesta vila, que no és altre que un vell pont romà, segons un tracte que havia fet de construir el pont a canvi d'una ànima. En passar per Palausolitar, portant la darrera de les pedres que li mancava per acabar l'obra, en una nit, cregué, per engany, que ja havia arribat l'alba, i en veure's sorprès per la claror del dia, i desfeta la condició del tracte d'ésser feta l'obra en una nit, llençà la pedra a terra amb tota la fúria. I restà allí dreta i clavada, molt més ensorrada que no surt en fora. La mateixa cosa es conta d'un altre menhir, dit *la pedra llarga*, de Sant Hilari Sacalm, però aquesta anava destinada a la construcció d'un altre pont a Sarrià de Ter, damunt el riu, construcció atribuïda igualment al diable. També anava destinat a aquest mateix pont un altre menhir de la Vall d'Aro; aquest, emperò, no era el diable el que el portava, sinó una bruixa o ésser infernal femení, que tenia tracte amb el dimoni de traginar la pedra de l'altra banda del mar i portar les grosses lloses damunt el cap, ajegudes a tall de barret. Tot fent el seu camí per l'aire, i tot volant, no parava de filar amb les mans, ja que no les necessitava per sostenir la seva pesant carga. També la sorprengué l'alba mentre portava la darrera pedra, i, esporuguida per la claror del dia, la llençà furiosament. Segons la veu popular, en aquestes construccions manca una pedra, que és la que no ha arribat a terme; resta, amb tot, la construcció gairebé acabada. També es conta

la mateixa llegenda del menhir de Santa Margarida al Montseny, però aquest no era pas cap ésser fantàstic ni diabòlic, el que el portava, sinó la dita santa Margarida, que el destinava a la construcció del campanar de l'església de Seva, però no sabem per quina causa li va caure a terra i quedà allí plantat.

De molts d'aquests menhirs, com també d'alguns dòlmens, es diu que, en determinades nits, sortien per la seva vora uns porcs negres, guardats per una dona de ferotge aspecte; i es creia que aquells porcs no eren altra cosa que dimonis que grinyolaven molt fort i de manera estranya, que causava molta por al veïnat; fins que, una nit, el senyor rector hi va anar, va beneir la pedra i hi féu clavar una creu al cim, després de la qual cosa mai més no es van veure els diables sota la figura de porcs negres. En efecte, damunt d'alguns d'aquests monuments megalítics es veu clavada una creu, senyal que havien estat objecte del culte.

També els dòlmens són objecte de tradicions i llegendes. Al Canigó n'hi ha diversos que, segons el poble, foren edificats per Roldan amb pedres gegantesques, de pes incalculable, amb les quals jugava el gran heroi de la reconquesta, bo i tirant-les en l'aire per entretenir-se, quan no sabia com passar l'estona i tenia ganes de jugar. Un d'ells és conegut per la *taula d'en Roldan*, i l'altre per la *caixa d'en Roldan*, puix que, segons es creu, allí està enterrat aquest heroi. També s'atribueix la construcció dels dòlmens a éssers fantàstics; els del Canigó, segons el dir dels pastors, van ésser fets per una bèstia estranya que sols tenia un ull i que portava una grossa banya al mig del front; record dels unicornis que trobem encara en les pintures rupestres de les nostres coves. També són atribuïts als maneïrons. Molts dòlmens són atribuïts als alarbs, i es conta que eren edificats per gegants moros que anaven pel món amb la casa al damunt, portant al cim del cap, ajeguda a tall de barret, la grossa llosa que forma la coberta del dolmen, i una altra grossa pedra sota cada braç, i feien llargues travessies, les quals no els impedien pas de treballar i fer totes les feines que desitjaven, i molt especialment filar, ja que, sovint, són dones les que traginen una càrrega tan pesant. Quan arribaven a un lloc i se'ls feia de nit, s'asseïen a terra, treïen les mans de la part inferior de les grans pedrasses i restava ja feta la casa, amb les parets cantoneres i la coberta; i allí passaven la nit. L'endemà s'alçaven tranquil·lament, tornaven a

carregar les pedres amb gran facilitat i reprenien llur camí. Aquesta creença ha fet que alguns dòlmens hagin estat batejats pel poble amb els noms de *clapers de moro*, i *cabanes de moro*.

Al museu de Tarragona es conserven tres petits fallus de pedra, i en el soterrani del palau de la Corona d'Aragó de Barcelona es conserva una gegantesca figura d'una divinitat singular, en pedra, que sosté una gran quantitat d'infants, i amb uns òrgans generadors molt exagerats, els quals mostren haver estat objecte de culte. Aquesta figura va ésser trobada a la barriada de can Antuniç, prop del Llobregat. Es troben encara vivents diverses supersticions que relacionen la força generadora i la pedra, les quals són restes d'antics cultes. Existeixen diverses pedres rossoladores, que tenen la propietat de fer esdevenir fecundes les dones xorques, amb el seu contacte en les parts més reservades de la dona. Una d'aquestes pedres es guarda en el santuari de Corbera. Tota la gent vella de la vall de Ribes us ensenyarà la pedra de sant Gil, que es troba a la gorja de Núria, la qual pedra tenia les mateixes virtuts de les rossoladores, virtut que ha passat a l'olla de sant Gil, que es conserva al mateix santuari. (L'afluència de romeus al santuari ha fet difícil una pràctica un xic vergonyosa a l'aire lliure, i la pedra ha perdut la seva virtut, la qual, per extensió, ha passat a l'olla.)

Es troben encara altres supersticions relacionades amb el culte de la pedra. Tota persona fadrina que salta a dintre del morter del monestir de Poblet, que és de pedra, amb els peus junts i agafada per la mà d'una altra persona fadrina, de sexe contrari, abans d'un any haurà trobat partit per a casar-se. La noia que s'asseu a una cadira de pedra, dita de Carlemany, que es troba en el campanar de la catedral de Girona, no es casa mai. La fadrina que desitja casar-se abans d'un any, no li cal sinó passar corrent, i amb esclops, una passera un xic perillosa, que té un estimball a cada banda, dita el Pla de l'Osca, tota de pedra viva, que es troba prop del santuari de Corbera. Els visitants, fadrins, de Montserrat, que en tirar una pedra a la figura de fra Garí aconseguen tocar-la del cap, es casen abans de l'any, i el mateix benefici obtenen els que en tirar una pedra a l'ermita de la Mare de Déu del Vilar, a la Maresma, aconseguen tocar el cap del Nen Jesús, i els que a l'ermita dels Sants Cosme i Damià, que hi ha a un poblet de La Segarra, aconseguen que la pedra que tiren quedi damunt la taula i no

rodolí. Prop de l'ermita del Remei, del terme d'Alcover, del Camp de Tarragona, hi ha una grossa pedra, que té una forma un xic abau-mada, la qual permet de posar el cap a sota amb certa facilitat; els que ho fan, si són fadrins, abans de l'any han trobat casador.

Per molts punts de la carena pirenenca és creença estesa que tota pedra foradada té la virtut de fer esdevenir fecundes les dones xorques. Aquesta preocupació, que avui ja no es troba per la terra plana, devia haver estat molt estesa en altres temps.

Les pedres foradades són objecte de veneració en molts països, sota diferents aspectes.

Antigament es col·locaven a les vores dels camins piles de pedres que simbolitzaven Hermes, o sigui el Déu dels mascles, com també se'n posaven a l'entrada de les poblacions i en els llocs partioners entre dos pobles, allí on començava el terme d'un poble i acabava el de l'altre, com judici que els habitants d'aquell poble eren valents i garrits, i ben dotats de tota virior i fúria. Els vianants que passaven per aquells indrets i se sentien posseïts de les mateixes condicions de braor i coratge, tiraven una pedra més a la pila, generalment untada amb olis perfumats. Aquest costum es troba encara ben vivent entre nosaltres, en el lloc on ha ocorregut una desgràcia; el passant tira una pedra en senyal de respecte i de condol per la víctima, si es vol estalviar de dir una oració per la seva ànima; però, si prefereix dir l'oració, no cal que tiri la pedreta. Ho hem vist fer, i ho hem fet, en passar pel paratge de les Costes de Garraf, dit el Pas de la Mala dona, on, segons la tradició, una mala muller, per desfer-se del seu marit, que era cec, i poder-se casar amb un altre que la pretenia, va encarar el marit de cara a un abim molt alt, sota el qual rompen les ones, i el pobre cec, ignorant la treta, va seguir caminant i caigué a mar. També ho hem fet a les gorges de Núria, en passar pel Salt del Sastre, on, segons la veu popular, va llençar-se un passafrau, dit el Sastre, que fugia dels perrots, i quedà mort. Se sap, també, de molts d'altres llocs.

Les piles de pedres passaren, més tard, també, a assenyalar els límits de les propietats rústiques particulars, en les quals es deixava tota una franja sense conrear, i, de tret en tret, una pila de pedres, que estrenyia el compromís entre els dos propietaris a una fidel observació del tracte pactat i a tenir respecte al terreny que no li pertanyia.

El que en el seu origen foren senzills pilots de pedres amuntegades sense cap ordre, avançant el temps es convertiren en una sola pedra de major grandària, degudament treballada. Les piles que assenyalaven la partió entre dos termes de població, més tard han pres una forma cristiana i s'han convertit en les nostres creus de terme; les piles que assenyalaven els termes de les propietats rústiques han esdevingut les actuals fites i mollons, i els pilars i guarda-rodes que trobem per les carreteres conserven encara una forma cònica en record dels antics pilots de pedres.

L'existència de fallus gegants pels camins i entrades de les poblacions és molt possible que hagi deixat restes en la toponímia catalana, on trobem diversos llocs anomenats Pals i Coll de Pal.

Els antics donaven a diferents pedres el caràcter sagrat, per relacionar-les amb llurs divinitats, costum que també s'ha estés entre nosaltres, bo i donant-los un caràcter cristià. És universalment coneguda la pedra de Delfos, que, segons la tradició pagana, és la que es va empassar Saturn, creient que es menjava Júpiter. A la Meca hi ha la pedra d'Abraham, en la qual es veuen marcades les petjades del profeta. A Jerusalem es conserva la pedra quadrada, damunt la qual, segons la tradició, es van asseure Jesús i la Mare de Déu. A Roma es conserva el pilar de la flagellació. A Natzaret hi ha la pedra, dita de la Unió, que serví de llosa damunt el sepulcre de Crist. I, per fi, el temple de Salomó fou construït dalt un cim, en el qual hi ha una pedra, que és la sola que no van arribar a mullar les aigües del Diluvi. També tenim les pedres sagrades a Catalunya. A Tarragona, dintre el pati del Seminari modern, es conserva la pedra damunt la qual sant Pau va predicar l'Evangeli a la gran urbs romana. A Barcelona, fins fa pocs anys, hi havia a la plaça de Sant Jaume, una pedra damunt la qual es va situar sant Jaume per predicar, per primera vegada, a Catalunya la nova doctrina de Crist. Quan es reformà aquesta plaça, a mitjans del segle passat, es va treure aquesta pedra i s'emprà per construir la imatge del sant que es veu a la façana de l'església dedicada a aquest sant en el carrer de Ferran.

Són molt nombroses les pedres que s'assenyalen com haver passat pel seu damunt el cavall de sant Jordi o del rei En Jaume, i s'hi veuen les cavitats on la bèstia, en passar-hi, deixà la petjada, que no són altra cosa que unes cavitats d'origen geològic, perfecta-

ment conegut, de formes més o menys arrodonides, en les quals el poble vol veure el cop de pota de la bèstia. En un dels cims d'Andorra, en un paratge conegut per Font Argent, hi ha una famosa anella de pedra, que mai ningú no ha vist, puix que sols viu en la imaginació del poble, en la qual anella Noè va amarrar la seva arca, per ésser allí l'únic lloc de la terra on no van arribar les aigües del Diluvi, i també, segons la creença del poble, va acampar-hi Atila, quan anava a batre els romans, i Carlemany i Lluís el pietós, quan vingueren a Catalunya per batre el domini musulmà. Tots tres guerrers lligaren llur cavall a la mateixa unella on Noè lligà la seva arca.

El poble dóna encara el nom d'*arques* a molts dòlmens; damunt la llosa que forma la coberta, s'havia dit missa, car eren antics altars.

Les pedres negres, dites en molts països *pedres de Job*, han estat, en temps reculats, objecte de gran veneració i culte. Del culte tributat a les pedres tosques, propi de tots els pobles antics, se'n derivaren les antigues divinitats paganes tallades en pedra, les quals no eren considerades com a pròpies per al culte si no eren fetes amb aquest element.

Hi ha altres pedres de caient meravellós i que donen lloc a la superstició, tals com les anomenades *pedres de llamp* (fulgurites), per creure el poble que el llamp les llença, en caure, i que preserven contra aquest. Una pedra de llamp no vol la companyia ni pot resistir la proximitat d'una altra; és per ço que es posen sota les teulades i com a batall a les esquelles portades pels manyacs i menadors. Hi ha la cega creença que així el llamp preservarà la casa i el ramat contra les centelles. Pels Pireneus hi ha una varietat d'aquestes pedres, les particularitats de les quals no ens ha estat possible de precisar; es creu que són fetes per les bruixes i que són llençades per aquestes, quan pedrega,* i se les anomena *pedra de bruixa*. Posades sota la teulada de les cases o a la finestra, preserven contra aquests mals esperits. Hi ha llocs que, en construir una casa, es posen algunes pedres de llamp o de bruixa, com formant part de la construcció. Hi ha la seguretat que així la defensaran dels llamps i dels mals esperits.

* En el Baix Empordà la pedregada és coneguda per *calabruixó*, *calabruixonada*.

El poble creu que les serps en fer-se velles els creix la cabellera i els surt, entre mig del llarg pèl que cobreix la seva testa, una pedra brillantíssima que, durant la nit, llança un gran reflex, anomenada *pedra o brillant de serp*, el qual porta en si la fortuna i aconseguix gran sort i tota mena de benaurances al que pot arribar a obtenir-ne una. Vegi's *BDC*, xv, 70.

Hi ha alguns peixos, particularment el lluç, que tenen en el cap una massa còrnea bastant dura i compacta que, als ulls del poble, és una pedra, anomenada *pedra de la Mare de Déu*; són els *otolits*. La mainada creu que mirant-hi contra claror es veuen les imatges de Jesús i la seva Mare, i que, aplicant-se-la a l'orella, deixa sentir el brunzir i la remor del vaivé de les ones de la mar, i per mitjà d'ella es pot saber si fa bona o mala mar, segons siguin més fortes o més fluixes les remors de les onades.

Prop del poble de Callicant, en el Vallès, hi ha una altra pedra, on, si es pega un cop de cap ben fort, se sent també cantar un gall, per l'estil dels cants dels àngels sentits en diversos menhirs. El poble creu que d'aquesta curiosa propietat de la pedra en deriva el nom de Callicant, que significa que el *gall hi canta*.

Prop del poble de Súria, a la conca del Cardoner, hi ha un roc acabat en punta molt aguda, al voltant del qual hi ha un seguit de pedres disposades en forma elevada i coincidents totes en un mateix vèrtex, les quals, segons el dir i creure de la gent del país, precisen el centre de la terra, ja que justament d'aquell vèrtex irradien tots els altres minerals que formen la massa del món.

Són molt coneguts arreu de Catalunya uns fòssils menuts coneguts pel poble amb els noms de *dinerets de santa Pau*, *dinerets del diable* i *ulls de santa Llúcia*,* emprats per treure les brosses dels ulls, cosa que es fa passant la pedreta per al fons de l'ull amb tota suavitat, cosa que obté treure la brossa. Aquesta pràctica, molt estesa, deu el seu darrer nom a una curiosa llegenda.

Conten que hi havia dos germans moros que tenien un gran afany per obtenir riqueses, i no sabien com fer-ho; van reclamar l'ajuda del diable, i aquest els prometé de construir-los un magnífic palau i donar-los, amb or, una quantitat fabulosa que els faria im-

* Els *dinerets de santa Pau* (poble de la Garrotxa) són els coneguts *nummulites* (geologia); els *ulls* o *pedres de santa Llúcia* són els *opèrculs* de certs caragols marins (zoologia).

mensament rics, però amb dues condicions : una, que en morir ell havia d'emportar-se'n llur ànima, i l'altra, que sols podrien disfrutar de la riquesa que els donava, mentre visquessin els dos germans, puix que, quan un dels dos morís, tot tornaria en poder del diable. Els dos moros, que sentien poca estima per llur ànima, van avenir-se al pacte, i començaren, seguidament, les obres del palau, però ben aviat un dels dos sentí enveja d'haver de partir-se amb el seu germà la gran fortuna que els havia pervingut diabòlicament, i ideà una manera de matar-lo per fer-se seu el tresor. Va serrar un dels taulons de la bastida de les obres per on havia de passar el seu germà, perquè, quan aquest hi passés, caiguessin el tauló i ell muntanya avall, i quedés mort, com així mateix va passar. Mentrestant, ell, que ja havia arreplegat tot el gros cabal i l'havia posat dintre una gran arca, va fugir camps a través, ben segur d'haver enganyat el dimoni; però aquest, que la sabia més llarga que ell, sense que se'n donés compte, se li va posar dintre la caixa, abans de tancar-la. Va fer-hi un petit foradet, i per allí va anar llençant els diners per terra, amb la particularitat que cada moneda, així que tocava a terra, es tornava una pedreta rodona, en forma de moneda, que des d'aleshores sempre més es van anomenar *dinerets del dimoni*.

Els diferents mots arcaics aplicats a la pedra són, sens dubte, els que han donat lloc a un major nombre de termes toponímics en els quals sobreviu la idea de la pedra tan pregonament arrelada a l'esperit de l'home. Amb el nom senzill de pedra, tal com avui el trobem, simplificat en *pera*, donà lloc a la formació de nombrosos mots.

Al costat d'aquests han sobreviscut, fins avui, creences i costums que revelen un culte antiquíssim tributat a diverses pedres.

JOAN AMADES